

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є комплексне дослідження сутності правового режиму воєнного стану в Україні та аналіз його впливу на діяльність ключових суб'єктів сектору безпеки й оборони – Збройних Сил України (далі – ЗСУ), Національної гвардії України (далі – НГУ) та правоохоронних органів. У роботі зроблено акцент на нормативно-правовому підґрунті введення воєнного стану, його практичному функціонуванні в умовах збройної агресії, а також на особливостях реалізації повноважень військових і правоохоронних структур у кризових умовах. **Методи.** Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Використано формально-юридичний метод для аналізу Конституції України, Законів «Про правовий режим воєнного стану», «Про Національну гвардію України», «Про національну поліцію» та інших актів. Системно-структурний метод дав змогу розкрити взаємодію органів державної влади, військового командування та правоохоронних інституцій у період воєнного стану. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення української моделі з міжнародними стандартами та практикою демократичних країн. Метод кейс-стаді дав змогу узагальнити конкретний досвід функціонування ЗСУ, НГУ та поліції у період повномасштабної війни. **Результати.** Встановлено, що воєнний стан забезпечив ефективну мобілізацію ресурсів держави, створив умови для єдиного керівництва сектором оборони та підвищив роль військових адміністрацій. Збройні Сили України набули провідного значення в координації всіх сил оборони, Національна гвардія інтегрувалася у військові операції, зберігаючи водночас правоохоронні функції, а поліція та Служба безпеки України отримали розширені повноваження для підтримання внутрішньої безпеки. Водночас виявлено проблемні аспекти: потребу у вдосконаленні законодавчої бази, уникненні дублювання функцій між силовими структурами, а також забезпеченні балансу між безпекою та дотриманням прав людини. **Висновки.** Досвід воєнного стану підтвердив його значення як інструменту консолідації суспільства та держави в період війни. Українська модель загалом відповідає міжнародним стандартам, проте потребує подальших реформ для підвищення ефективності та законності діяльності суб'єктів сектору безпеки. Результати дослідження мають важливе значення для майбутнього відновлення мирного правопорядку та вдосконалення правової системи України.

Ключові слова: конституційний правовий режим, надзвичайні правові інструменти, сектор безпеки і оборони, гарантії прав і свобод людини, міжвідомча координація, мобілізаційні заходи, громадська безпека, правові обмеження в умовах війни, міжнародні стандарти безпеки, діяльність військових формувань.

Бабарицький Олександр,

кандидат економічних наук,
заступник начальника
інституту з навчальної
та наукової роботи –
начальник навчального
відділення
Військово-юридичного
інституту Національного
юридичного
університету імені
Ярослава Мудрого,
полковник
<https://orcid.org/0000-0002-1690-1837>

Іващенко Сергій,

доцент кафедри права
Національної безпеки
та правової роботи
Військово-юридичного
інституту Національного
юридичного
університету імені
Ярослава Мудрого,
полковник
<https://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

1. Вступ

Сучасна Україна вперше в новітній історії зіткнулася з тривалим повномасштабним застосуванням режиму воєнного стану, запровадженим у відповідь на військову агресію Російської Федерації 24 лютого 2022 року. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в державі або окремих місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки для незалежності чи територіальної цілісності України. Його запровадження має на меті забезпечити консолідацію зусиль державного апарату для оборони країни, передбачає надання органам влади та військовому командуванню додаткових повноважень, а також можливе тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод. Наукова новизна дослідження обумовлена безпрецедентним масштабом і тривалістю воєнного стану в Україні, що висвітлює низку проблемних питань правового регулювання та практики реалізації такого режиму в умовах сучасної війни. З'явилися нові законодавчі ініціативи щодо діяльності сил безпеки й оборони, які потребують комплексного аналізу з позицій адміністративного права. Досвід воєнного стану також становить інтерес у порівняльно-правовому аспекті з огляду на міжнародні стандарти та практики забезпечення правопорядку в надзвичайних ситуаціях.

Метою роботи є розкриття сутності правового режиму воєнного стану в Україні та оцінка його впливу на діяльність основних суб'єктів сектору безпеки й оборони: Збройних Сил України, Національної гвардії України та правоохоронних органів (зокрема, Національної поліції, Служби безпеки України та ін.). Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: 1) проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює введення та функціонування режиму воєнного стану, визначити його основні заходи та обмеження; 2) дослідити організаційно-правові зміни у структурі та функціонуванні ЗСУ, НГУ та ключових правоохоронних органів в умовах воєнного стану, включно зі змінами в повноваженнях, порядку діяльності, підпорядкуванні та координації між ними; 3) виявити особливості правового регулювання в умовах воєнного стану, зокрема щодо здійснення владних повноважень органами державної влади, забезпечення законності, гарантій прав і свобод, а також основні практичні виклики та проблеми реалізації наданих повноважень;

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання публічно-правових явищ. Застосовано формально-юридичний метод для аналізу законодавства України про воєнний стан і суміжних нормативних актів; системно-структурний метод – для розгляду системи суб'єктів, задіяних у реалізації режиму воєнного стану, та їх взаємодії; порівняльно-правовий метод – для зіставлення правового регулювання воєнного стану в Україні з правовими механізмами надзвичайних режимів інших держав і міжнародними стандартами; метод кейс-стаді – для узагальнення практичного досвіду діяльності військових формувань і правоохоронних органів у період війни

2. Сутність правового режиму воєнного стану

В Україні правовий режим воєнного стану має конституційне підґрунтя та детальну регламентацію в окремому законі. Конституція України уповноважує Президента запроваджувати воєнний стан із подальшим затвердженням Верховною Радою, а також дозволяє встановлення окремих обмежень прав і свобод у період дії воєнного чи надзвичайного стану (Конституція України, 1996).

Основним нормативним актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає зміст цього режиму, порядок його введення та припинення, правові наслідки й особливості діяльності органів влади у воєнний час. Закон містить дефініцію воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки для незалежності держави або її територіальної цілісності, та надає відповідним органам державної влади, військовому командуванню й органам місцевого самоврядування необхідні повноваження для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки. Відповідно до закону, рішення про введення воєнного стану ухвалюється РНБО та вводиться в дію указом Президента, який протягом двох днів затверджується парламентом. Указ Президента про введення воєнного стану визначає територію, на яку поширюється режим, час запровадження і перелік конституційних прав і свобод, тимчасово обмежених, а також строк дії цих обмежень (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Воєнний стан характеризується впровадженням комплексу правових заходів, спрямованих на мобілізацію ресурсів держави для відсічі збройній агресії та підтримання правопорядку. Закон містить розгорнутий перелік таких заходів. Зокрема, військове командування спільно з військовими адміністраціями (у разі їх утворення) може запроваджувати комендантську годину (заборону перебування на вулицях у визначений час без спеціальних перепусток), особливий режим в'їзду / виїзду й обмеження свободи пересування громадян і транспорту, перевірку документів і огляд речей, транспорту та навіть житла громадян в умовах воєнного стану. Можуть заборонятися масові зібрання і страйки, діяльність політичних партій чи громадських об'єднань, якщо вона загрожує суверенітету чи безпеці держави. Установлюється посилені

охорона стратегічних об'єктів, може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до оборонної сфери, з метою виконання робіт оборонного характеру. Держава отримує право примусово відчужувати або вилучати майно для потреб оборони з обов'язковим подальшим відшкодуванням його вартості; здійснювати евакуацію населення та матеріальних цінностей із небезпечних зон; запроваджувати нормоване постачання населення основними продуктами й товарами тощо. Також окремі заходи спрямовані на забезпечення режиму інформаційної безпеки: військові адміністрації можуть регулювати роботу телекомунікацій, ЗМІ, використати медіаресурси для потреб оборони, забороняти роботу аматорських радіопередавачів і поширення інформації через інтернет. Отже, воєнний стан фактично зумовлює тимчасову трансформацію публічної влади – значне розширення виконавчих і військово-командних повноважень та *тимчасове обмеження окремих прав громадян* (свободи пересування, зборів, приватності тощо), що вважається необхідним для виживання держави в критичний період (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

У межах воєнного стану створюється особливий режим управління, який поєднує військові та цивільні елементи. Відповідно до Закону, функції управління в період воєнного стану покладаються на військове командування й утворені військові адміністрації. Військовим командуванням виступають Генеральний штаб ЗСУ, інші органи військового управління, командири військових частин – вони отримують широкі повноваження щодо реалізації заходів воєнного стану (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Рішенням РНБО, введеним указом Президента, до здійснення завдань воєнного стану можуть залучатися всі визначені законом військові формування спільно з правоохоронними органами, згідно зі своїм призначенням. Для управління на місцях можуть створюватися військові адміністрації – тимчасові органи, що беруть на себе повноваження місцевих державних адміністрацій та/або органів місцевого самоврядування. Військові адміністрації очолюються військовими комендантами або призначеними керівниками і діють у співпраці з військовим командуванням. Вони вповноважені запроваджувати заходи режиму на території відповідних областей, районів чи громад, забезпечувати громадський порядок, цивільний захист, виконувати розпорядження військового командування. Важливо, що на період воєнного стану не припиняються повноваження ключових органів влади – Конституція і закон забороняють розпуск Верховної Ради, припинення повноважень Президента, Уряду, судів та інших органів (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015). Натомість їхня діяльність продовжується з урахуванням особливостей воєнного часу: парламент може працювати без скликання чергових сесій, якщо строк повноважень спливає – він автоматично продовжується до першого засідання новообраної Ради після скасування воєнного стану; не проводяться вибори та референдуми, а керівники виконавчої влади отримують

додаткові інструменти для оперативного прийняття рішень. Підтримання законності та контроль за діяльністю військового командування й органів влади в цих умовах здійснюються Верховною Радою (через парламентські комітети, омбудсмена тощо), а також Генеральною прокуратурою та іншими уповноваженими структурами (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015). Закон прямо визначає, що запровадження воєнного стану не може бути використане для узурпації влади чи порушення конституційних прав – це є гарантією від зловживань надзвичайними повноваженнями (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Таким чином, правовий режим воєнного стану в Україні становить цілісну систему правових норм і організаційних заходів, покликаних забезпечити максимальну мобілізацію державного апарату та суспільства для протидії військовій агресії. Він докорінно змінює баланс «нормального» функціонування державних інституцій, тимчасово розширюючи владні повноваження військових і правоохоронних органів, але водночас встановлює межі й умови такого розширення, спираючись на конституційні принципи. Наступні розділи детальніше розкривають вплив воєнного стану на конкретних суб'єктів – Збройні Сили, Національну гвардію та правоохоронні органи.

3. Вплив воєнного стану на Збройні Сили України

ЗСУ відіграють центральну роль у забезпеченні оборони держави, а в умовах воєнного стану їх значення й навантаження зростають багаторазово. Введення воєнного стану фактично означає перехід країни на воєнний лад, де ЗСУ разом з іншими військовими формуваннями становлять основу сил оборони. Організаційні зміни. Згідно із законом, у разі воєнного стану Генеральний штаб ЗСУ набуває розширених повноважень з координації усіх складових сил оборони. Генштаб бере участь у підготовці планів оборони, здійснює стратегічне керівництво військами, координує залучення інших формувань (НГУ, прикордонників, СБУ тощо) до виконання завдань оборони. Президент як Верховний Головнокомандувач через Ставку Верховного Головнокомандування (яка була створена в лютому 2022 р.) ухвалює ключові рішення щодо військових операцій і ресурсів. Таким чином, встановлюється режим єдиного керівництва обороною, де ЗСУ є головним виконавчим елементом (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Одночасно із запровадженням воєнного стану 24.02.2022 було оголошено загальну мобілізацію, що дало можливість значно збільшити чисельність ЗСУ резервістами та новобранцями. У перші місяці війни чисельність ЗСУ зросла до кількох сот тисяч осіб, було сформовано нові бойові бригади, розгорнуто Сили територіальної оборони як окремий рід військ (ЗУ «Про основи національного спротиву», 2021). Територіальна оборона, раніше планована як локальний резерв, у бойових умовах інтегрована до загальної структури ЗСУ й виконує завдання із захисту конкретних областей, боротьби з диверсійними групами тощо. Мобілізація також торкнулася військово-промислового комплексу й економіки:

підприємства переведено на воєнні рейки, запроваджено пріоритетне постачання армії (ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

У воєнний час низка правових норм, що регулюють діяльність Збройних Сил, набувають особливої дії. По-перше, посилюється дія військового законодавства, зокрема дисциплінарних статутів і норм військового кримінального права. У 2022–2023 рр. були внесені зміни до Кримінального кодексу України щодо воєнних злочинів та військових правопорушень, посилено відповідальність за дезертирство, непокору, мародерство тощо (Кримінальний кодекс України, 2001). Це спрямовано на зміцнення військової дисципліни та законності в армії під час бойових дій. По-друге, цивільний контроль над військом зазнає певних змін: парламентський контроль зберігається (діє профільний Комітет ВР з питань нацбезпеки, оборони та розвідки), але в умовах воєнного стану акцент зміщується на оперативність управління, багато рішень приймаються в секретному режимі через військове командування. Громадський контроль також обмежений із міркувань безпеки.

ЗСУ у період воєнного стану виконують масштабний спектр завдань – від ведення стратегічних і тактичних бойових дій на фронті до протиповітряної оборони, захисту критичної інфраструктури, участі в ліквідації наслідків обстрілів, надання допомоги цивільному населенню. Значно посилюється взаємодія ЗСУ з іншими силовими структурами.

Проте виникають і проблеми. На початковому етапі спостерігалися випадки дублювання функцій чи неузгодженості між військовим командуванням та цивільною владою на місцях, що потребувало кращого нормативного врегулювання роботи військових адміністрацій. Іншим викликом стало дотримання прав військовослужбовців: через інтенсивність бойових дій складно вчасно надавати відпустки, забезпечувати ротації, що впливає на моральний стан. Держава шукає баланс між максимальною боєздатністю армії та соціальним захистом військових (прийнято ряд актів про підвищення грошового забезпечення, статус ветеранів, страхові гарантії тощо).

Україна, вводячи воєнний стан, офіційно повідомила Генерального секретаря ООН та міжнародні організації про тимчасове обмеження окремих зобов'язань за міжнародними договорами (згідно зі ст. 25 Закону ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», 2015, та вимогами ст. 4 «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права»). Водночас Збройні Сили України продовжують керуватися нормами міжнародного гуманітарного права (Женевських конвенцій) під час воєнних дій. Попри екстремальні умови, Україна декларує відданість принципу верховенства права: тяжкі злочини, вчинені військовослужбовцями, розслідуються (за участі ДБР, прокуратури), здійснюється моніторинг дотримання прав людини (офіс Омбудсмена проводить перевірки, працюють правозахисні групи).

Отже, Збройні Сили України під час воєнного стану діють у режимі максимальної мобілізації та концентрації ресурсів для захисту держави,

але у правовому полі, визначеному як національним законодавством, так і міжнародними зобов'язаннями України.

4. Національна гвардія України в умовах воєнного стану

НГУ є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що організаційно входить до системи Міністерства внутрішніх справ. У мирний час НГУ виконує завдання з охорони громадського порядку, важливих державних об'єктів, спеціальні поліцейські функції, охорону дипломатичних представництв тощо. З початком воєнного стану пріоритети діяльності НГУ значно змінилися. Закон України «Про Національну гвардію України» та інші нормативні акти передбачають особливий режим використання НГУ під час війни. Зокрема, із запровадженням воєнного стану підрозділи НГУ негайно приводяться в бойову готовність для виконання завдань з оборони держави. Найважливіша зміна – оперативне підпорядкування НГУ військовому командуванню ЗСУ: відповідно до встановленого порядку, на період воєнного часу більшість частин і підрозділів НГУ переходять під пряме підпорядкування Головнокомандувачу ЗСУ для виконання спільних бойових завдань. Винятком є хіба що окремі частини, які продовжують виконувати свої специфічні функції (конвоювання ув'язнених, охорона дипломатичних місій та ін.), залишаючись під контролем МВС. Таким чином, у складі Сил оборони України НГУ поряд із ЗСУ, ДПСУ й іншими формуваннями становить важливу компоненту загальної оборонної структури держави (ЗУ «Про національну безпеку України», 2018).

В умовах воєнного стану права й обов'язки НГУ значно розширюються порівняно з мирним часом. Фактично НГУ виконує подвійний функціонал: 1) участь у воєнних (бойових) діях проти зовнішнього агресора спільно із ЗСУ; 2) підтримання правопорядку й безпеки в тилу, охорона важливих об'єктів, боротьба з диверсійно-розвідувальними групами, терористичними загрозами. Законодавчо це закріплено як через норми закону про НГУ, так і через тимчасові положення. За повідомленнями МВС, ще у 2022 році було проаналізовано досвід і підготовлено зміни до закону про НГУ (Коментар МВС щодо змін до закону про Нацгвардію, проєкт № 10311), спрямовані на деталізацію та впорядкування вже наявних повноважень гвардійців під час війни. Зокрема, підкреслюється, що НГУ як раніше, так і тепер має право застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю, військову техніку для виконання покладених завдань; зупиняти й оглядати транспортні засоби, тобто по суті виконувати ті ж поліцейсько-військові функції, але в умовах бойової обстановки ширше та сміливіше. На практиці військовослужбовці НГУ спільно з поліцією несуть службу на блокпостах, здійснюють перевірку документів громадян, обшуки підозрілих осіб, вилучення зброї чи боєприпасів – і такі їхні права під час воєнного стану значно посилені законодавчо.

Наприклад, згідно із законодавчими змінами, НГУ може більш вільно обмежувати пересування осіб у зонах ведення бойових дій чи на прилеглих територіях, проводити комендантські патрулі, здійснювати затримання порушників комендантської години та передавати їх компетентним органам.

Таким чином, межа між традиційною сферою НГУ (громадський порядок) і функціями ЗСУ (безпосередній збройний захист) фактично стирається: Нацгвардія інтегрується в загальний оборонний потенціал, залишаючись водночас силою правопорядку.

Підрозділи оперативного призначення НГУ з перших днів широкомасштабної війни були залучені на найбільш загрозливих напрямках фронту – гвардійські бригади разом із регулярною армією обороняли Київ у лютому – березні 2022 р., стримували наступ на Харківщині, виконували роль штурмових підрозділів під час контрнаступальних операцій. НГУ має у своєму складі бригади швидкого реагування, спецпідрозділи («Омега», «Вега», полк «Азов» тощо), які стали ключовими учасниками бойових дій. Таким чином, воєнний стан посилює військову складову діяльності НГУ – гвардійці воюють пліч-о-пліч із ЗСУ, зазнають бойових втрат, відзначаються державними нагородами за воєнні заслуги. Одночасно із цим НГУ продовжує виконувати деякі суто правоохоронні завдання: забезпечення комендантського режиму у прифронтових містах, евакуацію цивільного населення з небезпечних зон, охорону таборів для військовополонених, конвоювання військових злочинців. Такий багатопрофільний режим роботи вимагає від НГУ гнучкості та високої координації з іншими органами. Статистика ілюструє масштаби: за даними МВС, щодоби в патрулюванні та несенні служби в тилі регіонах задіяні тисячі гвардійців, ще тисячі – безпосередньо на передовій. Внутрішньо були переглянуті плани бойової підготовки, збільшено обсяги навчання, у тому числі за участі іноземних інструкторів, щоб адаптувати вказані підрозділи до виконання чисто військових завдань (штурм укріплень, ведення оборонного бою, взаємодія з артилерією тощо).

Інтенсивне використання НГУ у війні виявило і деякі прогалини чинного законодавства щодо її статусу. Для їх усунення, як згадано вище, було розроблено законодавчі зміни. Законопроект № 10311 (станом на 2025 р. ухвалений у першому читанні) покликаний систематизувати повноваження НГУ, уникнути паралелізму з поліцією та армією, забезпечити чітке нормативне визначення застосування сили гвардійцями. Зокрема, пропонується в одному законі зосередити всі норми щодо порядку застосування фізичного впливу, зброї, спецзасобів бійцями НГУ (раніше ці питання регулювалися різними актами – Законом «Про Національну поліцію», статутом ВСП ЗСУ тощо). Окремий акцент – на праві НГУ припиняти масові заворушення в умовах воєнного стану: з огляду на ризики диверсій або внутрішньої дестабілізації гвардійці можуть отримати детальніші повноваження діяти проти груп порушників, навіть із використанням зброї (у суспільстві це питання дискусійне, щоб не допустити зловживань проти мирних протестів, тому законопроектом уточнюються межі такої силової дії). Загалом реформування НГУ під час війни відбувається в напрямі посилення її інституційної спроможності: збільшується чисельність особового складу (Верховна Рада окремо дозволила

збільшити граничну чисельність НГУ на період воєнного стану), покращується озброєння (гвардія отримує важку техніку, бронетранспортери, безпілотники), удосконалюється система управління. За оцінками експертів, Національна гвардія дедалі більше перетворюється на *універсальне* військово-поліцейське формування, здатне ефективно діяти як на фронті, так і в тилу.

Отже, воєнний стан суттєво вплинув на діяльність НГУ, зробивши її невід'ємною частиною оборонних зусиль країни. Попри підпорядкованість ЗСУ в бойових питаннях, Нацгвардія зберігає свої особливі функції, а її подвійний статус дозволяє гнучко реагувати на виклики як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Важливим є забезпечення належного нормативного підґрунтя для діяльності НГУ, щоб її бійці чітко знали межі своїх повноважень і діяли у правовому полі навіть за надзвичайних обставин.

5. Правоохоронні органи під час воєнного стану

Введення воєнного стану відобразилося на роботі всієї правоохоронної системи України, змусивши адаптувати пріоритети, процедури та інструменти діяльності поліції, органів досудового розслідування та безпеки. Ці органи, покликані забезпечувати внутрішню безпеку і правопорядок, у воєнний час зіткнулися зі зростанням навантаження та новими видами загроз (диверсії, мародерство, воєнні злочини тощо). Водночас держава надала правоохоронцям розширені повноваження для ефективного виконання їхніх завдань в умовах війни. Розглянемо вплив воєнного стану на ключові правоохоронні структури – Національну поліцію, Державне бюро розслідувань та Службу безпеки України (Лисько, Левченко, 2023).

НПУ як орган виконавчої влади, що забезпечує охорону правопорядку, у мирний час діє за чітко окресленими Законом «Про Національну поліцію» повноваженнями та під контролем суспільства. Проте початок війни вимагав надати поліції додаткові інструменти та гнучкість. Від березня 2022 р. до закону про поліцію внесено ряд змін, спрямованих на оптимізацію діяльності поліції під час воєнного стану. Зокрема, закон було доповнено новою статтею 15-1 (або ч. 4 ст. 8 за іншою нумерацією), яка закріпила, що в період воєнного стану поліція діє відповідно до свого призначення з урахуванням обмежень прав і свобод, визначених Конституцією та законом про воєнний стан. Це загальна норма-рамка, що легалізує особливий режим роботи поліції. Також прийнято тимчасовий Закон № 2108-IX (2022 р.) «Про оптимізацію діяльності поліції під час воєнного стану», який на період війни і 60 днів потім запровадив конкретні нововведення (ЗУ «Про Національну поліцію, 2015).

Законодавчі зміни значно розширили перелік повноважень поліцейських на час війни. Із внесенням поправок до ст. 23 Закону «Про Національну поліцію» поліцейські отримали нові права й обов'язки, яких не мали раніше або які були обмежені мирним часом. Зокрема, серед новацій:

– Поліція дістала право за письмовим запитом оперативно й безплатно отримувати від державних органів, підприємств і органів місцевого

самоврядування необхідну інформацію для виконання своїх завдань (у тому числі про військовополонених) у стислі строки – відповідь має надаватися протягом 3 діб (максимум 10 діб) Це підсилює аналітичні можливості поліції.

– Змінені правила носіння поліцейського жетону. Якщо раніше навіть оперативник у цивільному зобов'язаний був мати жетон при собі, то під час війни дозволено діяти без ідентифікаційного знака, якщо його наявність може розкрити агента або завадити таємним заходам. Також поліцейським дозволено не кріпити номери на шоломи та бронежилети під час бойових операцій. Це важливо для конспірації та безпеки самих правоохоронців у специфічних умовах.

– Знято частину обмежень на застосування заходів примусу. Якщо раніше поліція мала суворо діяти в межах передбачених випадків, дотримуватися принципу поступовості (спершу попередження, потім – мінімальна сила і лише в крайньому разі – вогнепальна зброя), то тепер закон дозволяє в умовах воєнного стану більш вільно застосовувати необхідні засоби. Поліцейський може використати і підручні засоби для відбиття нападу чи затримання правопорушника. Дозволено застосовувати примус до осіб, що беруть участь у збройній агресії, без врахування окремих обмежень, визначених законом, тобто без попередження, з нанесенням ударів спецзасобами в будь-яке місце, а також застосування зброї на ураження без попереджувального пострілу. Фактично такі норми урівнюють поліцейських у правах із військовими щодо застосування сили проти ворога.

– Поліції дозволено активно використовувати сучасні технічні прилади. Зокрема, прямо зазначено право застосовувати БпЛА для спостереження і протидії іншим дронам, використовувати прилади фіксації правопорушень (камери автофіксації), засоби виявлення радіаційних, хімічних загроз, алкотестери, а також спеціальне програмне забезпечення для розпізнавання облич і номерів автомобілів. Ба більше, поліції надано право використовувати інформацію з приватних камер спостереження та інших пристроїв, які їй не належать. Це розширює спроможність поліції здійснювати моніторинг обстановки й розслідування.

– НПУ тепер може самостійно конвоювати осіб, узятих під варту чи засуджених (раніше це було компетенцією Військової служби правопорядку в ЗСУ або пенітенціарної служби). Також поліція може утримувати затриманих осіб в ізоляторах тимчасового тримання, якщо інші установи недоступні. Це пов'язано з евакуацією СІЗО із зон бойових дій – поліція бере на себе функцію охорони певного контингенту арештованих.

– Поліція отримала повноваження здійснювати розмінування оперативного характеру й техніко-криміналістичне забезпечення огляду місць подій після обстрілів. Раніше розмінуванням займалася лише Державна служба з надзвичайних ситуацій та військові сапери, тепер залучаються і поліцейські вибухотехніки – це розширює відповідні ресурси.

– Надано право поліції збирати біометричні дані (відбитки пальців тощо) у передбачених КПК випадках, тобто, наприклад, для ідентифікації осіб без документів, перевірки підозрюваних у співпраці з ворогом. В умовах масових переміщень осіб це актуально.

Розширення повноважень поліції та обмеження контролю породжують ризики зловживань, однак в Україні намагаються утримати поліцейську діяльність у рамках законності. Незалежні спостерігачі відзначають загалом адекватну роботу поліції в умовах війни, хоча є поодинокі повідомлення про перевищення сили чи порушення прав затриманих під час комендантської години. Для їх розгляду, як згадано, у внутрішній системі поліції залишено механізм службових розслідувань. Крім того, міжнародні організації (як-от Amnesty International) здійснюють моніторинг ситуації: у 2022 р. критично згадували про певні обмеження свободи слова та зібрань під час воєнного стану, але визнавали їх обґрунтованими воєнною необхідністю. Важливо, що деякі права громадян *не можуть обмежуватися навіть у війну*, про що неодноразово заявляла влада (Human Rights in Ukraine, 2022).

Отже, Національна поліція України під час воєнного стану зазнала суттєвої трансформації своїх функцій та інструментарію. Законодавчо їй надано ширші повноваження і спрощено процедури контролю з метою підвищення ефективності в надзвичайних умовах. Це дало можливість поліції краще реагувати на виклики війни – від внутрішніх загроз безпеці до допомоги військовим. Водночас держава зберігає механізми контролю й орієнтири на захист прав людини, розуміючи, що довіра суспільства до поліції є критичною навіть (а, можливо, особливо) під час війни.

Служба безпеки України (далі – СБУ) – основний орган державної безпеки і контррозвідки – у воєнний період опинилася на передньому краї боротьби як з внутрішніми загрозами, так і зі спецслужбами ворога. За законодавством, одним із завдань СБУ є сприяння забезпеченню режиму воєнного стану в разі його оголошення. З початком відкритої агресії СБУ фактично розгорнула тотальну контррозвідувальну діяльність по всій країні. Пріоритетами стали:

– виявлення і знешкодження диверсійно-розвідувальних груп (ДРГ) ворога, агентури, коригувальників вогню. За воєнний час СБУ затримала сотні агентів РФ, які передавали координати для ракетних ударів чи готували теракти в тилу;

– боротьба з колабораціонізмом і державної зрадою серед громадян України. СБУ відкрила тисячі проваджень за колабораціонізм (ст. 111-1 КК) щодо осіб, які співпрацювали з окупаційною владою: від пересічних громадян до колишніх мерів міст. Значна частина цих справ – заочні, але вони важливі і погляду принципової невідворотності покарання;

– контртерористичні заходи: у прифронтових областях СБУ спільно з поліцією та НГУ проводить «фільтраційні» заходи, перевіряючи населення на предмет причетності до незаконних збройних формувань чи диверсій;

– захист держаної таємниці та кібербезпека: підвищена увага до витоку інформації про ЗСУ, розслідування випадків розголошення військових відомостей (ЗУ «Про Службу безпеки України», 1992).

Важливо, що СБУ діє в межах своїх законних повноважень, тобто використовує весь арсенал, який їй і так наданий законами: контррозвідальні заходи, негласні слідчі дії, досудове слідство у справах про держзраду, тероризм, військові злочини (спільно з ДБР). Фактично, як зазначають аналітики, «СБУ діє в умовах воєнного стану, використовуючи всі свої повноваження для захисту України від зовнішньої та внутрішньої загрози». Ніяких надзвичайних нових прав їй не довелося надавати – її законодавчий «інструментарій» і так доволі широкий. Хіба що скасовано деякі обмеження: наприклад, як і поліція, СБУ тепер може здійснювати оперативні заходи без ризику надмірного громадського контролю (парламентський комітет з питань контролю за спецслужбами продовжує роботу, але його діяльність частково закрита на час війни).

У контексті війни діяльність СБУ завжди балансує на межі прав людини, адже багато її дій негласні. Національні правозахисні організації уважно стежать, щоб СБУ не виходила за межі закону. Були поодинокі скарги на жорстке поводження СБУ із затриманими колаборантами (особливо в перші дні війни з'являлися відео, де місцевих мародерів прив'язували до стовпів, хоча цим займалися радше добровольці тероборони, а не СБУ офіційно). Загалом у другий рік війни СБУ дещо реформувалася: було звільнено попереднього голову СБУ і низку керівників (липень 2022 р.) через провали в перші дні вторгнення; нове керівництво проводить чистку кадрів, паралельно лобіюється закон про реформу, що зменшить невластиві функції СБУ (як-от розслідування економічних злочинів) і зосередить на контррозвідці. Ці зміни відповідають євроінтеграційним вимогам і мають бути впроваджені навіть попри воєнний стан (Лисько, Левченко, 2023).

Служба безпеки України під час воєнного стану фактично є першою лінією оборони на внутрішньому фронті, зосереджуючи зусилля на нейтралізації ворожої агентури, захисті держави від внутрішніх підливних дій.

6. Висновки

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що правовий режим воєнного стану в Україні став визначальним чинником збереження державності, забезпечення оборони та мобілізації всіх національних ресурсів у період збройної агресії. Його впровадження дало можливість створити ефективну систему координації між Збройними Силами, Національною гвардією, правоохоронними органами й органами державної влади. Водночас держава зуміла зберегти фундаментальні демократичні інститути й дотримання базових прав людини, що засвідчує відповідність національної моделі міжнародним стандартам. Разом із тим практика застосування воєнного стану виявила низку проблемних аспектів, зокрема потребу у вдосконаленні законодавчої бази та налагодженні чіткішої взаємодії між суб'єктами сектору безпеки. Цей досвід

має бути врахований у подальшій правотворчій та інституційній діяльності, адже після завершення війни перед Україною постане завдання поступового повернення до мирного правопорядку та проведення комплексних реформ. Отже, воєнний стан довів свою ефективність як інструмент консолідації суспільства й водночас висунув нові виклики, подолання яких визначатиме подальший розвиток української державності та правової системи.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Законодавство України. Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Законодавство України. Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Лисько Т. Д., Левченко А. С. Компетенція правоохоронних органів під час дії правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Вип. 2. С. 121–126.
6. Коломієць С. С., Баранов С. О. Повноваження поліції під час дії воєнного стану. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України : матеріали наук.-практ. конференції*. Харків : ХНУВС, 2022. С. 45–48.
7. Міністерство внутрішніх справ України. Коментар МВС щодо змін до закону про Нацгвардію (проект № 10311). *Прес-реліз МВС від 21.03.2025*.
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
9. Годлевський С. О. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 72. С. 112–116.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2015, May 12). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of May 12, 2015 No. 389-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2018, June 21). Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 No. 2469-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 31, 241.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014, March 13). Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 № 876-VII [On the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine of March 13, 2014 No. 876-VII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 17, 594.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015, July 2). Pro Natsionalnu politsiuu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine of July 2, 2015 No. 580-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
5. Lysko, T. D., & Levchenko, A. S. (2023). Kompetentsiia pravookhoronnykh orhaniv pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Competence of law enforcement agencies under

the legal regime of martial law]. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, (2), 121–126.

6. Kolomiiets, S. S., & Baranov, S. O. (2022). *Povnovazhennia politsii pid chas dii voiennoho stanu* [Powers of the police during martial law]. In *Stan ta perspektyvy rozvytku administratyvnoho prava Ukrainy: Proceedings of the Scientific and Practical Conference* (pp. 45–48). Kharkiv: KhNUVS.

7. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2025, March 21). *Komentar MVS shchodo zmin do zakonu pro NatsHvardiui (proiekt № 10311)* [MIA comment on amendments to the law on the National Guard (draft No. 10311)]. *Press release*.

8. President of Ukraine (2022, February 24). *Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022* [Decree of the President of Ukraine “On the introduction of martial law in Ukraine” No. 64/2022]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

9. Hodlevskyi, S. O. (2023). *Teoretyko-pravovyi analiz dii prava pid chas voiennoho stanu v Ukraini* [Theoretical and legal analysis of the operation of law during martial law in Ukraine]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, (72), 112–11.

LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW AND ITS IMPACT ON THE FUNCTIONING OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES, ARMED FORCES OF UKRAINE AND NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Oleksandr Babarytskyi,

PhD in Economics,

Deputy Head of the Institute for Educational and Scientific Work –

Head of the Educational Department

Military Law Institute of Yaroslav Mudryi National Law University, Colonel

<http://orcid.org/0000-0002-1690-1837>

Serhii Ivashchenko,

Associate Professor at the Department of National Security Law and Legal Work

Military Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University, Colonel

<http://orcid.org/0000-0001-6846-7422>

Purpose. *The purpose of the article is to conduct a comprehensive study of the essence of the legal regime of martial law in Ukraine and to analyse its impact on the activities of key actors in the security and defence sector – the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine, and law enforcement agencies. The work focuses on the regulatory and legal basis for the introduction of martial law, its practical functioning in conditions of armed aggression, as well as the peculiarities of the implementation of the powers of military and law enforcement structures in crisis conditions. Methods. The methodological basis of the study consists of general scientific and special methods of cognition. A formal legal method was used to analyse the Constitution of Ukraine, the laws ‘On the Legal Regime of Martial Law’, ‘On the National Guard of Ukraine’, ‘On the National Police’ and other acts. A systemic-structural method made it possible to reveal the interaction between state authorities, military command and law enforcement institutions during martial law. The comparative legal method was used to compare the Ukrainian model with international standards and practices in democratic countries. The case study method made it possible to generalise the specific experience of the functioning of the Armed Forces, the National Guard and the police during a full-scale war. Results. It was established that martial law ensured*

the effective mobilisation of state resources, created conditions for unified leadership of the defence sector and increased the role of military administrations. The Armed Forces of Ukraine gained a leading role in coordinating all defence forces, the National Guard was integrated into military operations while retaining its law enforcement functions, and the police and Security Service of Ukraine were given expanded powers to maintain internal security. At the same time, some issues have been identified: the need to improve the legislative framework, avoid duplication of functions between security agencies, and ensure a balance between security and respect for human rights. Conclusions. The experience of martial law has confirmed its importance as a tool for consolidating society and the state in times of war. The Ukrainian model generally complies with international standards, but requires further reforms to improve the effectiveness and legitimacy of the activities of security sector actors. The results of the study are important for the future restoration of peaceful law and order and the improvement of Ukraine's legal system.

Key words: *constitutional legal regime, extraordinary legal instruments, security and defense sector, guarantees of human rights and freedoms, interagency coordination, mobilization measures, public security, legal restrictions in wartime, international security standards, activities of military formations.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025